

Lichaamsverknoping in een geval van transseksualiteit

Stijn Vanheule

Parallel met zijn onderwijs, hield Lacan op regelmatige basis gevals-presentaties, waarbij hij voor een publiek van analytici en psychiaters converseerde met een gehospitaliseerde patiënt. In Lacan's werk kunnen we af en toe echo's opvangen van deze presentaties, doch slechts weinig volledig getranscribeerde klinische presentaties zijn actueel beschikbaar. In deze bijdrage ga ik in op de gevals-presentatie met Michel H (21-2-1976). Ik onderzoek de manier waarop Lacan het lichaam aan de orde stelt, en breng in kaart hoe de patiënt over zijn lichaam spreekt.

Bij mijn lectuur vertrek ik van de conceptualisatie van het lichaam zoals Lacan die ontwikkelde in de seminariesessies die parallel lopen met deze gevals-presentatie (1975-1976; seminarie XXIII: *Le sinthome*). De twee voornaamste kenmerken die Lacan in seminarie XXIII herhaaldelijk toeschrijft aan het lichaam, zijn ex-sistentie en consistentie (Lacan, 2005 [1975-1976], p.18,36-37,65). Enerzijds is het lichaam ex-sistent, en dit in de mate dat het Reëel (R) is en onmogelijk te representeren valt. Anderzijds is het consistent voor zoverre het een omtrek aftekent. Lacan schrijft de eigenschap van consistentie toe aan het Imaginaire (I). Via I kan het lichaam ervaren worden als een afgesloten of dichtgeknoopt geheel. Wat hierbij meteen duidelijk is, is dat hij I niet langer benadert vanuit de oppervlakteloga van het spiegelstadium of van de dubbele spiegelopstelling. Het consistente lichaam is driedimensioneel; Lacan beschrijft het als een omhulsel, als een zak die iets kan omvatten en die precies door de sluitende werking van I wordt dichtgesnoerd (zie: I als 'corde-consistence'). Het lichaam is vanuit I dan wel een zak, maar het is er een waar volgens Lacan gaten in zitten. Deze gaten verwijzen naar de lichaamsopeningen die eropen zijn in de mate dat ze getekend zijn door het Symbolische (S). S determineert de verhouding met het object *a* ter hoogte van de lichaamsopening. De drie genoemde ordes – RSI – zijn binnen de logica van seminarie XXIII niet als afzonderlijke entiteiten te beschouwen, maar als onderling verknoopte instanties. De verknoping zelf van de ordes beschouwt Lacan als ex-sistent en dus als Reëel (zie: "le nœud ex-siste à l'élément corde, à la corde-consistence" Lacan, 2005 [1975-1976], p.65 en "chaque corps du parlêtre ... n'a de statut respectable ... que de ce nœud Lacan, 2005 [1975-1976], p.37). Een effect van de Reële verknoping is dat het lichaam niet wordt ervaren als een entiteit waar men mee samenvalt. Men is geen lichaam; men heeft er een (Lacan, 2005 [1975-1976], p.150). Echter, zoals ook

de casus van Michel H zal duidelijk maken, is de verhouding van hebben die men tot het lichaam heeft, niet altijd evident.

Michel H is een man die bij Lacan's openingsvraag naar wat hij te vertellen heeft, meteen stelt dat hij sinds zijn kindertijd meisjeskleren heeft aangedaan. Vrouwenkleren die de huid rechtstreeks omhullen, zoals onderjurken en nylonkousen, heeft hij steeds gekoesterd en rond het moment van aan- en uitkleden deed hij dagelijks stiekem kleren van zijn zussen aan. Indien er meer tijd was schminkte hij zich ook. Hij benoemt dit zelf als transvestisme. Met vrouwenkleren om het lijf heeft hij een geluksgevoel dat hij zonder niet kent. Zachtheid en vriendelijkheid komen dan uit zijn hart. Uit het gesprek blijkt dat Michel H het moeilijk heeft om een lichaam te hebben. Het is duidelijk dat hij een man van vlees en bloed is – Lacan merkt dit in het gesprek ook op: Michel H heeft baardgroei op de kin – doch hij kan zich zijn lijf niet eigen maken. Slechts getooid in vrouwenkleren voelt hij zich thuis in zijn lichaam. Vrouwenkleren en schmink vormen een tweede huid die hem toelaten consistentie te ervaren, ze snoeren de zak van het lichaam dicht en geven hem de ervaring van een *vrouwen*lichaam. Dit blijkt bijvoorbeeld uit zijn manier van lustbeleving bij masturbatie. Michel H masturbeert door zijn handen tussen de billen te stoppen en op zijn penis te duwen. Dit brengt hem tot ejaculatie zonder een erectie te ervaren. Hij bevredigt zichzelf vanuit de ervaring van een vrouwenlichaam; niet vanuit een mannenlichaam. Hij probeerde ooit als een man te masturberen, doch dit leidde tot pijn; pijn die ook opduikt wanneer hij de voorhuid wegschuift, maar waar hij bij penetratie geen last van heeft. In dit fenomeen valt de afwezigheid van libidineuze investering in zijn penis op. Een symbolische identificatie met mannelijkheid ontbreekt, met als effect dat zijn penis een stukje Reële blijft dat aan zijn lijf bengelt, en dat niet geïntegreerd is in zijn ervaring van een vrouwenlichaam.

De afwezige identificatie met mannelijkheid is prominent bij Michel H. Hij zegt sinds zijn vroege kindertijd een hartstochtelijk verdriet te hebben gehad over zijn man-zijn, hij voelde zich zo nooit. Vrouwenkleren brachten soelaas en gaven hem als fetisj, als extern object-oorzaak, de idee een meisje te willen zijn. Het transvestisme en zijn uitgesproken wens om een transeksuele operatie en een hormonenkuur te ondergaan, passen binnen deze logica. Uit Lacan's bevraging blijkt echter dat de identificatie met vrouwelijkheid niet eenduidig is. In een gedicht dat Michel H tijdens de presentatie voorleest, stelt hij: “travisti je hais, je suis très g n  de me savoir eff min ”. Het gebrek aan fallisch referentiepunt brengen hem tot de conclusie dat een interventie op het Imaginaire lichaam – lichaamsidentiteit – noodzakelijk is. In de mate dat deze oplossing zijn fundamenteel probleem in het reguleren van de lijfelijke

jouissance niet raakt, biedt deze oplossing echter weinig steun. Michel H neemt een vrouwelijke gender-identiteit aan, maar slaagt er niet in om een pragmatisch stabiele of sinthomatische manier van omgaan met zijn lichaam te vinden. Het ontbreken van een 'savoir faire' wijst aan dat sexuering voor hem problematisch is en blijft.

Twee ervaringen in het bijzonder bedreigen zijn gevoel van consistentie. Enerzijds valt lijfelijk contact met zowel mannelijke als vrouwelijke seksuele partners hem moeilijk. Hij kan zich geen man voelen en in de armen van een vrouw, en geen vrouw bij een man. Contacten met mannen knappen af op de omhelzing. Op het moment dat het R lijf wordt aangeraakt valt de I consistentie weg die het transvestisme geeft. Een uitzonderingssituatie was er met een vrouw die ook hem erkende (S) als vrouw en met wie hij als travestiet (I) de liefde bedreef: "j'arrivais à oublier que j'étais un homme". In haar armen kon hij zijn orgasme (R) tolereren en zich nog steeds vrouw (I) voelen. Anderzijds heeft hij last van spottende blikken van anonieme anderen op straat. Voor Michel H is de blik invaliderend en destructief.

De beproefde methoden om met de bedreiging van zijn consistentie om te gaan zijn polydruggebruik, wat hem verdooft en beter in staat stelt om zich eenduidig vrouw te voelen, en remming. Hij trekt zich terug uit de sociale band en blijft binnen.

Referentie

Lacan, J. (2005 [1975-1976]). *Le Séminaire, Livre XXIII, Le sinthome (texte établi par J.-A. Miller)*, Paris : Seuil.